

TÁRSADALOMNÉPRAJZI ADATOK MÉHKERÉKRŐL

– Szendrei Eszter –

A törökellenes küzdelmek során az Alföld más vidékeihez hasonlóan a mai Békés megye területe – melynek egy része, köztük vizsgálni kívánt településünk, Méhkerék is, Bihar, majd Csonka-Bihar vármegyéhez tartozott – elnéptelenedett. Gyula 1695. évi visszavételekor és az azt követő években a Körösök vidéke csak „vadállatoknak és égi madaraknak” volt lakóhelye – jelenti 1698-as felmérésében az udvari kamara tisztartója.¹

Az 1700-as évektől a környékbeli földesurak – elsősorban a Harruckernek – telepítésekkel igyekeztek a törökdúlás okozta űrt kitölteni. A telepítések során a magyarok mellett román, német és szlovák telepesek is megjelentek az uradalmak és a néptelenné vált falvak területén. A lakosság vegyes összetétele nem csak az anyanyelvi és vallásbeli különbségekben nyilvánult meg, hanem markánsan megmutatkozott a népélet valamennyi területén is.

A magyarországi románság betelepedésének két vonulatát szokás elkülöníteni: az egyik a spontán letelepedés, a másik a kamarai jóváhagyással történő földesúri telepítés. Ez utóbbi típushoz sorolhatjuk Méhkeréket is, amelynek földesúri újratelepítésére az 1760-1770-es években került sor.² A görögkeleti vallású románok a mai Békés megye határait alapul véve Gyulán, Battonyán, Eleken, Kétegyháza, Pusztatölgyén, Sarkadkeresztúron és Méhkeréken telepedtek le. Méhkerék tisztán román, míg a másik hat említett település vegyes lakosságú. Battonyán a románok a magyarokkal és a szerbekkel éltek együtt. Az utóbbiakkal közös egyházat és iskolát tartottak fenn az 1860-as évekig. A görögkeleti vallás a szerbek és románok közötti házassági kapcsolatok létrejöttét is lehetővé tette. Elekre román, magyar és német nemzetiségek együttélése volt jellemző. A vegyes lakosságú települések közül Kétegyháza románsága őrizte leghosszabb ideig magával hozott hagyományos kultúráját.³

A Méhkeréket említő első írásos forrás 1359-ből származik. Magyarok által lakott, nemesi faluként tartották számon. A törökdúlást követően, mint pusztafalu került az Eszterházy család birtokába. Az 1760-1770-es évekbeli újratelepítésre az elpusztult falutól kissé nyugatra került sor.⁴

Jelen dolgozat célja azon tényezők példák segítségével való megvilágítása, amelyek a felekezeti, lokális és etnikai értelemben egyaránt szigorúan endogám település zártságának, elszigeteltségének oldódásához vezettek. A probléma megközelítését, áttekintését

¹ Scherer Ferenc, 1941. 167.1.

² Csobai Elena – Martyin Emilia, 1999.9.1.

³ Martyin Emilia, kézirat. 8.1.

⁴ Zsupos Zoltán, 1988. Erkel Ferenc Múzeum Román Nemzetiségi Adattára 609-88.3.1.

nehezítik azok az általános – az ország egészét érintő – tényezők, amelyek a második világháborút követően jelentkeztek a társadalmi és a gazdasági életben, és amelyek megbontották a korábban megcsontosodott társadalmi mikro- és makrostruktúrákat. Az 1940-es évek második felétől meginduló társadalmi-gazdasági átalakulás (amely a tulajdonviszonyok átalakulását is magában foglalta), a szemlélet- és magatartásbeli módosulások mind részei és befolyásoló-meghatározó tényezői a vázolni kívánt kérdéskörnek. Szempontunkból elsődleges jelentősége van a család- és munkaszervezet, a rokonsági rendszer valamint a házassági kapcsolatok alakulásának. Annak, hogy a település lakói az utóbbi évtizedekig hűen őrizték hagyományaikat, feltehetően egyik meghatározója, hogy a XVIII. század második felében ülték meg a községet, tehát más, a törökdúlás következtében újraterelített falvaknál közel évszázadnyival később. Az időbeli tényező mellett fel kell hoznunk a XVIII–XIX. századi magyar társadalmi berendezkedést, amelyre – nemcsak a telepített községek, hanem a törökdúlást túlélő magyar lakosságú falvak esetében is – jellemző volt a zártság. A falvak zártságát nem csekély mértékben garantálta a kései középkorból eredő közös rét- és legelőhasználat, amely a XIX. század végétől, mint közbirtokosság volt jelen.

A falu társadalma

A források szerint a méhkeréki betelepítés Jánosda, Illye, Madarász és Inánd Bihar megyei településekről történt. Harminc telepes családot ismerünk név szerint.⁵ Ezek rendelkeztek ugyan haszonbérleti földdel, azonban megélhetésüket nehezé tette a föld rossz minősége és a szántásra alkalmas földterület csekély volta. 1828-ban a jobbágyság zömének 0,5–2 hold nagyságú vetésterület állott rendelkezésére. Százharminchat telkes jobbágnak összesen 330 holdnyi vetésre használható terület jutott.⁶ A kedvezőtlen természeti adottságok következtében a lakosság főként állattenyésztéssel foglalkozott. 1828-ban összesen 413 adózó személyt említenek a források. A háztartásfők közül százharminchat a telkes jobbágy, negyvenöt a házat bíró, tizenhét a házatlan zsellér. Ugyanakkor huszonnégy telkes jobbágnak volt ötvennégy lova, tizenkilencnek ötven jármos ökre, negyven telkesnek és öt zsellérnek pedig negyvenkilenc tehene. Huszonkét háznál százhuszonnégy juhot, tizenhat telken huszonnégy setést írtak össze.⁷ A XIX. század utolsó negyedében bekövetkező tagosítást követően a méhkeréki paraszti társadalom a magyar falvakéhoz hasonló képet mutatott.

A görögkeleti vallásnak döntő szerepe volt a méhkeréki románság életében. Vallási szempontból a lakosság egységesnek mondható. Felekezetükhöz való ragaszkodásuk első és nagy fontosságú bizonyítéka a közvetlenül a betelepedésüket követően emelt paticsfalú, fatornyú templom volt.⁸ 1836 nyarán az eredeti templom leégett; az új, immár téglából emelt épület 1848-ra készült el. A görögkeleti vallás az első világháború idejéig kizárólagos volt Méhkeréken. A háború kitörésének évében a falu lakosságának 96,5%-a volt román, 3,5%-a magyar. Vallási megoszlás szerint a lakosok 96,5%-a tartozott a görögkeleti,

⁵ Uő. 5.1.

⁶ *Nadányi Zoltán szerk.* 1938. 497.1.

⁷ *Erdei Aranka.* 1986. 349.1.

⁸ Uő. 351.1.

1. kép. A görögkeleti templom belseje (dr. Dankó Imre felvétele, 1964)

2,5%-a a református és 1%-a a római katolikus felekezethez.⁹ Az elemi iskola a görögkeleti egyház, azaz a helyi templom égisze alatt működött. A háborús éveket követően már a baptista és az evangélikus vallás hívei is megjelentek a falu társadalmában, bár igen csekély számban. 1937-ben a megszámlált 2263 lakosból 2116 román, 135 magyar és 10 szlovák volt; közülük 2015 tartozott a görögkeleti egyházhoz. A száz főnél kevesebbet számláló református és római katolikus vallású lakos mellett három görögkatolikus és tizenkét evangélikus hitű méhkeréki jelenlétét is regisztrálták.¹⁰ Számszerűen ugyan csekély volt a baptisták jelenléte, a falu közvéleményét mégis erősen foglalkoztatta a kis létszáma miatt szektának tűnő vallási csoport. Meg kell jegyeznünk, hogy a baptista vallás hívei hazánkban 1905-től tömörültek egyházi közösségbe, addig szektaként működtek, és így is tartották számon ezt a kelet-magyarországi magyar és román parasztság körében igen népszerű mozgalmat.

„Az én nagyapám is áttért. Kezdetben még csak házaknál gyűltek össze, később lett külön imaházuk. A nagyapám gyerekei közül egyedül az én apám nem vállalta a baptista vallást, így én ortodox vagyok.”¹¹

E mozgalom fellépése jelentősen közrejátszott abban, hogy Méhkeréken a lokális endogámia mellett immár a vallási endogámia is súlyt kapjon. Jóllehet a görögkeleti vallás primátusa napjainkig jellemző és összetartó erő a román lakosság körében, a nyolcvanas évektől főleg a vegyesházasságok révén a római katolikus és a református felekezetű lakosok is egyenrangú tagjai a falu társadalmának.

⁹ Zsupos Zoltán, 1988. Erkel Ferenc Múzeum Román Nemzetiségi Általános Adattára 609-88.4.1.

¹⁰ Radenich György szerk. é.n. II. kötet 29.1.

¹¹ Nadányi Zoltán szerk. 1938. 497.1.

2. kép. Méhkerék község elöljárósága a századfordulón (archív)

A trianoni határ meghúzásáig a legintenzívebb a méhkerékiek kapcsolata a mai Románia területén élő rokonaikkal volt. Az idősebb adatközlők elsősorban Belényes, Kiszjenő, Tamásda és Jánosda településeket hozzák fel a kapcsolattartás példáiként. A rokon kapcsolatok ápolása mellett a gazdasági érintkezés is számottevő volt. Vásárokra például 1918 előtt nem a közeli magyarlakta falvakba, hanem a távolabb eső román településekre jártak. A trianoni csonkítás valamint a történelmi eseményekből fakadó következmények nehezítették ezeknek a rokon és gazdasági kapcsolatoknak az ápolását, minek következtében a méhkeréki románság szigetként számon tartott településsé vált a környező magyar lakosságú falvak gyűrűjében.

A két világháború közötti magyar politika nem csak társadalmi, hanem gazdasági értelemben is nehezítette a méhkerékiek amúgy sem könnyű megélhetését, amelyhez a Trianon okozta traumából fakadó és a hazai román kisebbségen lecsapódó ellenszenv társult.

„Nem azért volt zárt Méhkerék, mert elzárkózott, hanem azért, mert nem kellettünk. Például az újszalontaiak sosem jöttek Méhkerékre. Ők valamikor Szalontához tartoztak, és mint volt városi gazdák, igyekeztek tartani a rangjukat.”¹² „A méhkerékieket kolonistáknak nevezték. Sokan meg bocskorosoknak, mócoknak mondták őket. Tartózkodtak tőlük, de ők sem szívesen álltak szóba más falubeliekkel.”¹³

¹² Ruzsa Mihály 1920-ban született görögkeleti vallású méhkeréki lakos adatközlése.

¹³ Duló György 1926-ban született görögkeleti vallású méhkeréki tanító adatközlése.

3. kép. A régi görögkeleti temető (dr. Bencsik János felvétele, 1977)

4. kép. Ruzsa György és családja 1910 körül (archív)

A gazdasági kényszer ugyanakkor rászorította a település lakóit egyfajta nyitásra a környező falvak irányában. Az 1930-as évektől egyre többen szegődtek napszámra környékbeli – főként újszalontai, sarkadi és eleki – parasztgazdákhöz. Sokan vállaltak idénymunkát távoli – például Somogy megyei – uradalmakban. Tekintve, hogy a falu jelentős állatállománnyal bírt még századunk első felében is, fontos volt az igásállatok hasznosítása. A méhkeréki fogatosok brigádokban jártak évről évre, például a mezőhegyesi uradalomba trágyahordás idején.

A falu társadalma zömmel nincstelen szegényekből állt. A kisparaszti tulajdon egy-két hold birtokjogát jelentette. Kevés volt a nagygazdaként emlegetet falubeli. Jóllehet holdjaik számát nézve tekintélyes – 10 holdnál nagyobb – földdarabot mondhattak magukénak néhányan, a föld terméketlensége miatt tényleges vagyoni helyzetük nem volt ezzel arányban. Az öt-tíz holddal rendelkezők, akiket sorolhatnánk a középparasztság alsó rétegéhez, nemegyszer arra kényszerültek, hogy nyáron részesaratóként, cséplőmunkásként vagy fogatosként szegődjenek el valamelyik környékbeli uradalomba. 1937-es adatok szerint a társadalmi megoszlás a következő: őstermelő 1935; iparos 87; kereskedő: 49; állami (vasút, közigazgatás) alkalmazott 60; nyugdíjas: 5; házicseléd: 11 személy. Ugyanezen évben a község területe 4310 kataszteri hold, amelyből a helybeli legeltetési társulat 761, Sarkad község 534, Méhkerék község 158 holdat bír. Birtokosként a nem méhkeréki származású, 124 holdon gazdálkodó Spitzer Sándort tartották nyilván.¹⁴

A második világháborút követő társadalmi, gazdasági változások nem hagyták érintetlenül Méhkerék társadalmát sem. A nincstelen réteget az ipar „szívta fel”. Aki tudott, munkát keresett a közeli városok valamelyikében; elsősorban Gyulán vagy Békéscsabán. Az ország keleti felének gyorsan proletarizálódó tömegei ezektől az évektől kezdték az ingázást lakóhelyük és a nagy iparvárosok vagy a főváros között. A méhkerékiek zömmel Sztálinvárosban próbáltak szerencsét.

„Abban az időben kenyérhiány volt. Legtöbben azért mentek Sztálinvárosba, mert ott ellátták őket kenyérrel, zsírral. Hétvégén vagy kéthetente aztán felpakolták a kapott enivalót és hozták haza a családjuknak.”¹⁵

Elvándorlás, kiköltözés a faluból ekkor még nem volt. A külvilággal való kapcsolattartás gazdasági kényszerből fakadt. A falutól való távollétet ideiglenesnek tekintették. A családnak csak a férfi tagja vállalt az ország távoleső pontján munkát, a nők és a gyerekek a faluban maradtak.

A település izoláltságát mutatja például, hogy a közeli, magyarokkal együttlakó románsággal sem volt számottevő kapcsolata Méhkerék lakosságának. A sarkadkeresztúri románsághoz sem kötődtek erősebben, mint azokhoz a magyarokhoz, akikkel summáséletük és napszámos munkájuk végzése során érintkezésbe kerültek. A méhkerékiek és a sarkadkeresztúriak kapcsolata mindennapos volt a keresztúri Tisza-birtokon való munkavégzés idején is, ám az intenzív munkakapcsolat nem eredményezett sem baráti, sem házassági kapcsolatot a két település románsága között. A második világháborút követően az érintkezésnek ez a formája is megszűnt. Sarkadkeresztúr román lakossága a méhkerékiekkel ellentétben igen hamar integrálódott annak ellenére, hogy az 1937-ben összeszám-

¹⁴ Uő. mint a 12. sz. jegyzet.

¹⁵ Nadányi Zoltán szerk. 1938. 497.1.

5. kép. A méhkeréki baptista gyülekezet 1930 táján (archív)

lált 2497 keresztyúri lakosból 606 volt a görögkeleti vallást gyakorlók száma,¹⁶ ami a románság nem elhanyagolható jelenlétére utal. Napjainkra sarkadkeresztyúri románságról már legfeljebb a görögkeleti felekezethez való tartozás illetve néhány jellegzetesen román családnév – mint például Kóra, Patkás – kapcsán beszélhetünk.¹⁷

A háború befejezését követően foganatosított kitelepítések érintették Elek német lakosságát is. Ekkor néhány méhkeréki család élt az áttelepedés lehetőségével. Az ittmaradt rokonsággal ünnepnapokon és kiemelkedő családi események alkalmával (mint lakodalmom, temetés) találkoztak, ám e családi kötelezettségéből fakadó, illendő kapcsolattartáson túl nem léptek az Elekre költöztek és a Méhkeréken maradók. Az elősorolt példák-ból is kitűnhet, hogy Méhkerék tökéletes zártságán a társadalmi-gazdasági változások ütötték az első – az 1960-1970-es években még igen keskeny – rést. Az 1960-as évek végétől már más tényezők is közrejátszottak a „külvilággal” való érintkezés kiszélesítésében. Döntő tényezőként kell figyelembe venni a vallási különbözőség miatti elzárkózás oldódását, a fiatalok részéről egyre erősebben jelentkező továbbtanulási igényt, a téveszítéssel járó anyagi és rangbéli nivellálódást. A más településen való munkavállalás magával hozta a magyar nyelv mindennapos használatára való áttérést is. A munkahelyeken szövődő kollegiális viszony gyakran barátsággá fejlődött. A középiskolákban és felsőfokú intézményekben továbbtanuló fiatalok közötti kapcsolatoknak is nagy súlya volt a már elindult változási folyamatban. A Méhkerékről tanulni induló fiatalok egy része másutt telepedett le iskolái végeztével; házasságkötésüket is befolyásolta a kiszélesedett ismeretségi kör.

¹⁶ Ua. mint a 13. sz. jegyzet.

¹⁷ *Nadányi Zoltán szerk.* 1938. 497.1.

A XX. század első felében „szegény falu”-ként emlegetett Méhkerék az 1970-es évektől gyors és látványos fejlődésnek és anyagi gyarapodásnak indult. A csekély eredményt felmutatni is nehezen tudó termelőszövetkezetek válsága rákényszerítette a szövetkezetek tagságát, hogy mellékjövedelmet teremtsenek maguknak. Sokan próbálkoztak a sertésenyésztéssel, amely hozzájárult ugyan az anyagi helyzet valamelyes javulásához, azonban hosszú távon nem kínálhatott megoldást. Az 1970-es évek végén kezdődött meg az országosan híresség vált „fóliázás”. Az első években merész és kétséges kimenetelű vállalkozásnak tűnt, ám a nyolcvanas évekre olyan fellendülést eredményezett, amely a korábban nincstelen Méhkeréket a környező falvak fölé emelte gazdasági vonatkozásban.

Az előbbieken említett társadalmi és gazdasági tényezők kölcsönhatása Méhkerék társadalmi-gazdasági életének és addigi élet- és szemléletmódbeli beállítottságának átalakulását eredményezte.

Az alábbiakban néhány adat ismertetésével megkísérlem felvázolni e sokrétű és bonyolult változás útját a rokonsági, házassági és családszervezeti kapcsolatok alakulásán keresztül.

Rokonság, családszervezet

A zártnak tekinthető falvakban fokozott jelentősége volt a rokoni kötelékeknek. Fontosságuk megmutatkozott a szűkebb és tágabb értelemben vett családi életben, a jeles alkalmakkor csakúgy, mint a munkavégzések idején.

A nagycsaládi életformára általában jellemző, hogy az egy házban élők a vérségi kapcsolaton túl gazdasági egységként is funkcionálnak; a családszervezet egyben munkaszervezet is. A család társadalmi súlyát igazolja, hogy a falu közösségébe nem egyénként, hanem valamelyik család tagjaként illeszkedhetett be az egyes ember.

Méhkerék társadalmában igen fontos szerepe volt a rokoni kapcsolatoknak, a vérségi kötelékeknek. A rokoni szálakat a harmadunokatestvéri szintig tartották számon. Az egyes rokoni fokozatok egyben a kapcsolattartás szintjét is jelentették. Jól kimutatható ez a sajátosság a jelentős családi események – például házasságkötés, keresztelő, temetés – során, amikor is a távoli rokonság is jelen van, részesévé válik az adott eseménynek. A lakodalom fontos szerepet játszott és játszik napjainkban is a közösség, a család életében. Máig élő szokás Méhkeréken, hogy a lakodalomba a harmadunokatestvérg illik meghívni valamennyi rokont. A rokoni fokozatok szintjére ugyancsak rávilágít a családban bekövetkező haláleseteket követő gyász időtartama. Az elhunyt hozzátartozóért közvetlen családja – házastársa, gyermeki, testvérei – egy évig; a közelinek számító rokonok – akiket másodunokatestvéri szintig számítanak – fél évig; a távoli rokonok hat hétig viseltek gyászt. Egyes adatközlők szerint századunk elején a közvetlen szomszédok is felvették rövid időre a gyászt.

Az 1930-as évekig a méhkeréki családok általában nagy számúak voltak, amely tényből következik az is, hogy igen kiterjedt rokonsággal bírt a falu közösségének valamennyi tagja. A rokoni kapcsolatok szélesedését ezen túlmenően a falun belüli házasodás, a lokális endogámia is biztosította. Lássunk néhány példát, hogyan értelmezik az első világháború évtizedében született falubeliek a család fogalmát:

„A szülők, a gyerekek tartoztak a szűk családba – vagyis az egy házba lakók. A fiatal házások is szüleikkel éltek, ez volt – tehát két generáció – egy család.”¹⁸ „Családon az egy házon belül lakókat értjük. Régen leggyakrabban három generáció lakott egy fedél alatt.”¹⁹ „Férj, feleség, gyerekek tartoztak a szűkebb családba. Ez a gyerekek házasságával bővült a háztartással, később az unokákkal.”²⁰

A méhkeréki család, hasonlóan a magyarlakta falvak családszervezetéhez patriarchális volt. A lakodalomban például a vőlegény apjának volt elsődleges szerepe, a lakodalom rendezése is reá hárult. Az új házások – elenyésző kivételtől eltekintve – az ifjú férj szüleihez költöztek. A család vezetője, a családfő az együttélők legidősebb férfi tagja volt.

„Amíg nem volt egyenjogúság, a háború előtti évekig, a férfi volt a család feje. Az ő szava szent volt, ha kimondta, hogy így vagy úgy kell lennie valaminek, azzal már nem lehetett vitatkozni.”²¹ „Ahol több családtag élt együtt, az volt a szokás, hogy a legidősebb ember a családfő. Ő szabta meg a családtagok munkáját is. A fontosabb dolgokban, amik a családot érintették, ő döntött. Megbeszélte a feleségével a nagyobb dolgokat, mint például a házépítést, de a döntést ő hozta.”²²

Ez utóbbi idézetben nemcsak gondolatilag, hanem verbálisan is tetten érhető a férfiak primátusát természetesnek tartó szemlélet. Mint ahogyan a magyarlakta falvakban, úgy Méhkeréken is általános volt a férfi szót *ember*-rel helyettesíteni, illetve azzal szinonim értelemben használni, ugyanakkor a nő, asszony fogalmak használatát sosem cserélték fel az *ember* szó alkalmazásával. Ugyanezt a jelenséget tapasztaljuk a gyermek szó alkalmazása kapcsán is. A *gyerek* kifejezést kizárólag fiúk esetében használták, leányt sosem illettek ezzel a megszólítással vagy említéssel.

A több – két vagy három – generációt felölelő család élete, együttélése felveti a munka és tulajdon elosztásának, az öröklés rendjének kérdését is. A ház és a munkaeszközök, az igásállatok használata közös volt, amely közös használatot a családi munkaszervezet egyébként is feltételez. A ház szobája a szülők használatában volt, a hátsó helyiséget lakták a fiatal házások. Ahol két házaspár is lakott a szülői házban, ott előfordult, hogy a fiatalabb pár az istállóban kapott helyet, esetleg a házhoz tartozó kamrában. Ez utóbbi megoldás egyébként általános és természetes volt az olyan családokban, ahol nőtlen, de már felnőtt fiúgyermekek éltek. A konyhát a család nőtagjai közösen használták. Gyakori volt, hogy nem főztek házaspáronként, hanem egyetlen nő főzött valamennyi családtag számára. Különösen betakarítási munkák során volt nagy jelentősége az effajta munkamegosztásnak; a házimunka alól mentesülő asszony ugyanis rész tudott venni a hajnaltól késő estig tartó határbeli munkában.

A szántás, a vetés valamint a kaszálás és boronálás minden esetben férfiak által végzett munka volt. A nők feladata aratáskor a marokszedés, egyéb mezei munkák során pedig a férfiak munkájának segítése volt. Ezek közé sorolhatjuk a kapálást, a kukoricatörést, a répaszedést. Kifejezetten női munkának minősült a kender feldolgozása valamint az

¹⁸ Ua. mint a 3. sz. jegyzet.

¹⁹ Ua. mint a 12. sz. jegyzet.

²⁰ Berényi János 1933-ban született görögkeleti vallású méhkeréki lakos adatközlése.

²¹ Ua. mint a 13. sz. jegyzet.

²² Ua. mint a 20. sz. jegyzet.

összes, háztartással kapcsolatos tevékenység. Az előregedett családtagok inkább csak formálisan vettek részt a munkában; a nehéz mezei munkát minden esetben a család fiatal férfijai bégezték, Az idős férfiak feladata az udvar rendben tartása, az állatok takarmányozása és tisztántartása volt. A női munkákban is érzékelhető volt a korosztályonkénti munkavégzési rend. A kender otthoni feldolgozása a fiatal nők feladata volt, míg az idős asszonyok sütöttek-főztek a családtagokra. a mosást általában közösen végezték, valamennyi nő részt vett a munkában. A kenyérsütés, mely nem csak kötelesség – hanem szimbolikus jelentést is hordoz, tehát bizonyos privilégiumot, rangot feltételez – az idős asszonyok fontos tevékenysége volt.

A munkamegosztás, a közös munkák a családi tulajdonban lévő föld művelése, a gazdasági munkák ellátása nem csupán vérségi szálon erősítette, hanem gazdasági értelemben is – mintegy kényszerítette – az egymásra figyelő és építő „összedolgozást”.

„A földet együtt művelték, az ekét, boronát közösen használták, nem volt megkülönböztetés, hogy melyik darab kié. A családon belül minden közös volt. Együtt dolgoztak, együtt laktak egy fedél alatt, együtt főztek, együtt ettek. Ahol nagy család volt, ott elosztották a munkát. A szántás, vetés a fiatalemberek dolga volt, de a szülők irányították őket. A kapálást, gyomlálást a fiatal férfiak és nők együtt végezték, az aratást szintén. Betakarításkor az emberek hordták a szálas gabonát, zsákoltak, trágyát hordtak, ugaroltak.”²³

Amikor a szülők kiöregedtek a munkaképes korból, gyermekeik gondoskodtak róluk. A földet szétoztották egyenlő részekre, a gyermekek számának arányában. A betakarított terményből egy előre meghatározott mennyiséget (általában másfél mázsa búzát, ugyanennyi árpát és a termés mennyiségétől függően kukoricát) biztosítottak külön-külön – azaz gyermekenként – a szülők részére. Másik megoldás volt, főleg a nagyobb földet birtokolók esetében, hogy egy hold földet külön a szülők számára műveltek meg és takarítottak be közös munkával gyermekeik. Ennek a holdnyi földterületnek a termését teljes egészében a szülők kapták. Az a gyermek, aki a szülők gondozását magára vállalta, haláluk után a szülői ház kizárólagos örököse lett. Ha egyik gyermek sem lakott egy házban szüleivel, azok halála után a házat eladták, az árát elosztották egymás között. Az adatközlők azonban ilyen esetekre csak, mint ritkán előforduló kivételekre emlékeznek vissza. Ugyancsak ritka volt az olyan házaspár, akiknek közös életét nem kísérte gyermekáldás. Az ilyen ritka esetekben valamelyik sokgyermekes, szegényebb sorsú rokon család kisgyermekét fogadták örökbe. Az örökbefogadott gyermek örökölte nevelőszülei javait, mi nek fejében gondoskodott róluk öreg napjaikban.

A második világháborút követően a rokonsági rendszerben és a családszervezet működésében jelentős változások történtek. Az iskolázottság, a faluból való kimozdulás a patriarchális jelleg és az ebből következő szemlélet felbomlásához vezetett. Nemcsak a család nőtagjainak másodrendűsége oldódott fel, hanem a gyermekek szerepe, a velük való bánásmód minősége is megváltozott. Ugyanakkor a korábban jellemző öt-hat gyermekes családmodellt felváltotta a két- háromgyermekes kiscsalád. A többgenerációs családok együttélése – ha nem is tűnt el – jelentős mértékben átalakult, és ezzel együtt átértékelődött az egyes családtagok szerepe és családon belüli megbecsülése. A fiatal házások – még ha együtt élnek is szüleikkel – háztartásukat maguk vezetik, életük rendjét maguk szabják meg.

²³ Ua. mint a 13. sz. jegyzet

6. kép. Méhkeréki fiatalok az 1950-es évek közepén (archív)

Általában megállapítható tehát, hogy a szűkebb rokon kapcsolat tartalmukat illetően megőrizték fontosságukat, bár külső jegyekben sokat változtak. A tágabb rokonság esetében más a helyzet. A rokon kapcsolat a második világháború előtti viszonyokkal összevetve a fellazulás irányába mutatnak. A középkorú és annál fiatalabb (tehát 1945 után született generáció) másodunokatestvérig számon tartja ugyan a rokonságot, azonban szorosabb családi kapcsolatot többnyire az első unokatestvér szintjéig tartanak. A korábban szerteágazó családi kapcsolatok lazulása a megváltozott munkarendben, a munka ütemében, tágabb értelemben pedig a hagyományos paraszti közösségi rend felbomlásának eredményeképp következett be, amelyhez hozzájárult a szomszédos és távolabbi települések irányába való nyitás is. Úgy vélem, nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a kisség meglepőnek tűnő megjegyzést, amelyet nem is kevesen tettek a megkérdezett méhkerékiek közül: eszerint a családi, rokonsági és baráti kötelékek lazulásának egyik oka a televízió elterjedése, a családi élet főszereplőjévé való előrenyomulása.

Házassági kapcsolatok

A méhkerékiek környezetükhöz való viszonyát vizsgálva az előzőekben többször is esett említés a falu endogám jellegéről és e jelleg fontosságáról, a lokális, etnikai valamint vallási endogámia erős volta döntően befolyásolta ugyanis a környező magyar- és vegyeslakosságú településekkel való viszonyt. Méhkeréken a XVIII. század végi betelepüléstől egészen századunk hetvenes éveig szinte kizárólagosak voltak az endogám házasságok. Méhkerék lokális endogámiájában nagy szerepe volt a nemzetiségi létnek. Emellett a környező községek többségében református lakosságától ortodox vallásukkal is eltértek, amely a lokális endogámia mellett vallási endogámiát is eredményezett. A tria-

noni határok meghúzása előtt is jellemző volt a településen belüli kizárólagos házasodás, azonban a közelebb fekvő román településekkel való kapcsolattartás elvértve, mintegy ritka kivételként eredményezhetett házassági kapcsolatot. A teljes bezárkózás a trianoni döntés után történt, amikor az azonos anyanyelvű, azonos vallású – immár más országbeli – kötelékük elszakadt.

A párválasztásnak nem egyetlen kritériuma volt az egy településen való lakás és a görögkeleti vallás. E kétségtelenül meghatározó szempontok mellett nem kis mértékben szerepet játszott a vagyoni helyzet. Az 1930 után született adatközlők egyöntetűen vallják, hogy a szerelmi házasságokkal szemben nagyobb súlya volt a vagyoni szempontból megfelelőnek ítélt párválasztásnak. A szülői akarattal szembehelyezkedő fiatalok nem egy esetben a szokést ('fujitálás') választották, jóllehet ezzel magukra vonták szüleitik haragját. A szokás azonban a nagy közösség szemében nem számított a főbenjáró vétkek közé: nem bélyegezték meg a kényszerházasság elől menekülő fiatalokat, ezzel szemben valamelyik közeli rokon rendszerint menedéket nyújtott nekik a szülők megbékéléséig. A szülői ellenkezésnek nem érzelmi, esztétikai vagy etikai motivációja volt, hanem valamennyi esetben vagyoni érdekek húzódtak a tervbe vett kényszerházasság hátterében. A házasulandó fiatalok számára az esetek túlnyomó többségében a szülők *szemelték ki* a leendő, általuk kívánatosnak vélt házastársat.

„A régi időkben mindig a megélhetés adata az okot a házastárs választásában. Először volt a vagyoni, utána jött a vallás. De ez a kettő nem volt lényegében szétválasztható, mert az ortodox vallásúak jobb módúak voltak, mint a baptisták.”²⁴ „Közrejátszott a szerelem is, de leginkább a vagyoni döntött. Volt, aki szót fogadott a szüleinek, de akadt, aki nem. Ilyenkor gyakran megesett, hogy megszöktek a fiatalok. Veszekedés ugyan volt ilyenkor, de idővel mindig megbékültek a szülők.”²⁵

Vegyesházasságokra az 1970-es évek elejétől kezdődően adódtak az első példák. Először azok a fiatalok kötöttek más településről származóval – és ezzel együtt más nemzetiségűvel, legtöbbször magyar származásúval – házasságot, akik kiszakadtak a falu társadalmából. A környező városokban való munkavállalás szélesítette a fiatalok ismeretési körét, a méhkerékiek közül egyre többen jártak át Sarkadra, Gyulára bálók – később – diszkók alkalmával. A távoli városokban tanuló fiatalok esetében jellemzővé vált a más vidékről való diáktársal való házasságkötés.

A felsorolt példák és az anyakönyvi bejegyzések egyaránt bizonyítják, hogy az exogámia megjelenésének éveiben a legintenzívebb a méhkerékiek házassági kapcsolata a sarkadiakkal, a kötegyániakkal és a gyulaiakkal volt. Az 1980-as évek végétől kezdődően a sarkadiakkal való házasságkötés fordul elő leggyakrabban. Míg az 1960-as évekig élő hagyomány szerint az új asszony költözött férje családjához, napjainkra ez a kötelem kiesett a gyakorlatból. A legtöbb esetben a fiatal házások saját – szülei által vásárolt – házban kezdik közös életüket. Lássunk néhány példát a méhkerékiek vegyesházasságról alkotott véleményére:

²⁴ Ua. mint a 12. sz. jegyzet.

²⁵ Ua. mint a 20. sz. jegyzet.

7. kép. Iszály Demeter és Puj Anna esküvői képe, 1959. (archív)

„A hatvanas évektől kezdtek vegyesházasságot kötni a fiatalok; manapság pedig körülbelül fele lehet a megkötött házasságoknak a vegyes. Ennek műveltségbeli változások, de a méhkerékiek javuló anyagi körülményei is okai voltak.”²⁶ „Csak eleinte volt érdekes, főleg az öregeknek. De azután beleszoktak. Amikor látták, hogy a szomszéd fia is, meg más is, mondjuk Sarkadról, hoz feleséget, megszokták. Nem akadályozták. Ha valaki házasság miatt elkerült Méhkerékről, akkor sem szakadt meg a kapcsolat: ünnepeken, családi összejöveteleken felkeresték egymást.”²⁷ „Összeházasodnak a méhkerékiek kötegyániakkal, okányiakkal, sarkadiakkal. Most már sokan jönnek ide házasság útján, meg az idevalók is elkerülnek más településre. Méhkerékre több lány jött feleségnek, mint amennyi elment a faluból. A fiúk közül több marad helyben, de ők is hoznak máshová való feleséget. Most már természetesnek veszik a legidősebbek is a vegyesházasságot. A vallásnak már nincs nagy jelentősége. Nagyon sok magyar fiút láttam az utóbbi időben, aki méhkeréki lányt vett el – jön ő is a mi templomunkba.”²⁸

²⁶ Ua. mint a 12. sz. jegyzet.

²⁷ Ua. mint a 20. sz. jegyzet.

²⁸ Ua. mint a 12. sz. jegyzet.

Összegzés

A fenti adatokból leszűrhetjük, hogy az 1950-es években beinduló, majd az azt követő évtizedekben felgyorsuló gazdasági, társadalmi, szemléletmód- és műveltségbeli változások alapvetően megváltoztatták Méhkerék társadalmi életét. A település korábbi zártságából kilépett. A gazdaság és a társadalom struktúrájának átalakulása – hasonlóan a magyarországi településekéhez – Méhkerék társadalmi mozgását is meghatározta. A kezdeti – 1950-es évektől induló – kényszerű kilépés a faluból a későbbi évtizedekben természetessé vált; elveszítette kényszer-jellegét. A más településeken való munkavállalás és tanulás szélesítette a falun kívüliekkel való kapcsolatokat. Ennek legszemléletesebb példája a házassági kapcsolatok endogám jellegének megváltozása. Míg korábban mind a házassági, mind az egyéb kapcsolattartási formákban döntő fontosságú – kizárólagosságot feltételező – volt a nemzetiségi együvé tartozás, ezzel együtt a vallási elkülönülés a környezettől, napjainkra ha nem is veszítette el jelentőségét, pozitív irányba tolódott el. Méhkerék zártsága megszűnt, ugyanakkor az oldódás nem csorbította a falu lakóinak identitás-tudatát, sem a magukkal hozott hagyományokon nyugvó kultúráját.

IRODALOM

Andorka 1975.

Andorka Rudolf: A paraszti családszervezet a XVIII–XIX. században. In.: Ethnographia ? p.

Csobai – Martyin 1999.

Csobai Lászlóné – Martyin Emília: A Magyarországi Román Ortodox Egyház kincsei. Gyula

Erdei 1986.

Erdei Aranka: Békés megye társadalma és gazdasága 1828-ban. Gyula

Hocopán 1986.

Hocopán Sándor: A magyarországi románok folklórájáról. Budapest

Maday 1962.

Maday Pál: Békés megye története. Békéscsaba

Makkai – Mócsy 1986.

Makkai László – Mócsy András: Erdély története a kezdetektől 1606-ig. Budapest

Martyin

Martyin Emília: Hasonlóságok és különbségek néhány magyarországi többnemzetiségű település viseletében. Kézirat

Nadányi 1938.

Nadányi Zoltán: Bihar vármegye. Budapest

Órsi 1978.

Órsi Julianna: A házassági kapcsolatok szerepe az etnikai jegyek meghatározásában. In: Mátra-derecske. Néprajzi tanulmányok, Eger.

Radenich h.é.n.

Radenich György szerk.: Magyarország vármegyéinek általános ismertetője II. Békés, Bihar, Csánád- Arad- Torontál vármegyék

Scherer 1941.

Scherer Ferenc: Békés vármegye társadalma. Gyulai füzetek, Gyula.

Szendrey 1937.

Szendrey Ákos: A népi társadalom tagozódása. In: Ethnographia

Szendrey 1937.

Szendrey Ákos: A társadalmi érintkezés formái. In: Ethnographia

Tarján 1988.

Tarján G. Gábor szerk.: Hozzájárulás. Tanulmányok a magyarországi románokról. Állami Gorkij Könyvtár, Budapest.

Zsupos 1988.

Zsupos Zoltán: Történeti és néprajzi adatok Méhkerékről. Erkel Ferenc Múzeum Román Nemzetiségi Általános Adattára 609-88.

Society-ethnographical data about Méhkerék

– Eszter Szendrei –

Résumé

The objective of the study is to examine social-ethnographically the Roumanian native tongued population of Méhkerék in Békés County. Priority of the examination is to present those changes leading to the end of the closeness of the settlement that lived in endogamy in ethnical, local and confessional terms.

We get a picture about the society of the village considered as ethnical island till the 1970s through an examination of the economic, property and religious features. On the basis of the historical data we need to emphasise primarily the significance of the orthodox church and the changing economic factors shaping the social life of the village.

Beside the blood-relative, marital and family-organisational connections corresponding to the clan-like style of living the analyses present the operation of the family as economic unit, as well as the role of the members of the patriarchal family in the family and the work-organisation.

Examination of the match-making and the marital relations supports the views formed on the changing social life of the Roumanian community in Méhkerék.

Translated by Attila B. Kis

Eszter Szendrei
Márki Sándor Museum
Sarkad
Kossuth Street 26
5720